Babu Genu Shikshan Sanstha's

Late Kishanrao Ramji Shinde College, Parbhani, Dist. Parbhani (MS)

One Day National Level Inter-Disciplinary Seminar

On

"Problems of Women in India : Challenges and Solutions"

Sponsored by

S.R.T.M. University, Nanded

09th March, 2017

Editor

Dr. Digambar B. Rode

Organized by

Department of Economics (P.G.),

Late Kishanrao Ramji Shinde College,

Parbhani, Dist. Parbhani (M.S.) India

ISBN 978-93-85162-22-0

Late Ramesh Warpudkar ACS College
Sonpeth
Pin-431516
Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	महिला सबलीकरण : अडथळे आणि उपाय **प्रा. डॉ. बालाजी किशनराव शिंदे**	1
2	महिला सक्षमीकरण आणि भारतीय कायदे : एक दृष्टिक्षेप **सौ. प्रतिक्षा गौतम तालंगकर**	7
3	महिला सक्षमीकरण **गजानन किसन जुमडे**	9
4	महिला सशक्तीकरण एक संवैधानिक वाटचाल आणि सरकारी योजना **अभय विष्णू मनसरे**	11
5	महिला सबलीकरण : एक चिकित्सक अभ्यास **डॉ. अनिल दि. वाडकर**	13
6	महिला सक्षमीकरण - एक दृष्टीक्षेप **प्रा. अविनाश विलासराव पवार**	15
7	राजर्षी शाहु महाराजांचे महिला सबलीकरणासंबंधी विचार आणि कार्य **डॉ. एस. बी. माने**	17
8	महाराष्ट्रातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तर - विषमता **डॉ. विजय भोपाळे**	19
9	स्त्री शिक्षण आणि महिला सशक्तीकरण - समाजशास्त्रीय दृष्टिक्षेप **डॉ. बिभीषण करे**	22
10	महिला सशक्तीकरणात शिक्षणाची भूमिका **मोनिका रामकृष्ण मुळे**	25
11	महिला सक्षमीकरण आणि महिला कायदे **टी. एस. पठाण**	27
12	स्वयंसहायत्ता बचत गटाचे महिला सबलिकरणातील योगदान **विनोद दत्तराव झाडे**	28
13	स्वयंसहाय्यता गट व महिला सक्षमीकरण **सौ. प्रतिक्षा गौतम तालंगकर**	30
14	महिला सबलीकरण आणि सरकारी योजना **डॉ.विनोद झामा मोरे**	32

Late Ramesh Warpudkar ACS College
Sonpeth
Pin-431516
Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
15	महिला सबलीकरण : एक दृष्टिक्षेप **जितेंद्र पांडुरंगराव काळे**	34
16	महिला सक्षमीकरण **कु.पुष्पा विश्वनाथराव महिपाल**	36
17	बचत गटाद्वारे महिलांचे सबलीकरण **सुरेखा विठ्ठलराव पवार**	39
18	भारताच्या संदर्भात महिला सबलीकरण **डॉ. टि.जी. सिराळ**	41
19	भारतीय महिलांची आर्थिक, सामाजिक व राजकीय स्थिती **डॉ. हरिहर शिवदास मोहोकार**	43
20	हिंदु धर्मातील स्त्रियांचे आर्थिक व समाजिक स्थान **डॉ.रत्नाकर रामराव कांबळे**	45
21	परभणी जिल्ह्यातील बंजारा समाजातील स्त्रियांची सामाजिक-आर्थिक स्थिती **बबन गोविंद राठोड, डॉ. एम.एस. साबळे**	47
22	भारतीय स्त्रियांच्या आर्थिक जीवनाचा अभ्यास **आश्विन हावा, डॉ.एल.एच.पाटील**	49
23	सावित्रीबाई फुले यांचे सामाजिक कार्य **सौ. स्वाती नागोराव कुलकर्णी**	51
24	महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण: एक आढावा **डॉ. योगेश पाटील गिरगावकर, डॉ. डी.बी. तांदुळजेकर**	53
25	भारतातील हुंडा समस्या : कारणे व परिणाम **एन.आर. हुरगुळे**	56
26	हुंडा समस्या : कारणे, परिणाम, उपाय **डॉ. एस. जी. चव्हाण**	58
27	हुंडा : कारणे, परिणाम आणि उपाय **एन. के. कानवटे**	60
28	हुंडा पध्दती : एक ज्वलंत सामाजिक समस्या **डॉ.शामल देशमुख**	62

Late Ramesh Warpudkar ACS College
Sonpeth
Pin-431516
Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
15	महिला सबलीकरण : एक दृष्टिक्षेप **जितेंद्र पांडुरंगराव काळे**	34
16	महिला सक्षमीकरण **कु.पुष्पा विश्वनाथराव महिपाल**	36
17	बचत गटाद्वारे महिलांचे सबलीकरण **सुरेखा विठ्ठलराव पवार**	39
18	भारताच्या संदर्भात महिला सबलीकरण **डॉ. टि.जी. सिराळ**	41
19	भारतीय महिलांची आर्थिक, सामाजिक व राजकीय स्थिती **डॉ. हरिहर शिवदास मोहोकार**	43
20	हिंदु धर्मातील स्त्रियांचे आर्थिक व समाजिक स्थान **डॉ.रत्नाकर रामराव कांबळे**	45
21	परभणी जिल्ह्यातील बंजारा समाजातील स्त्रियांची सामाजिक-आर्थिक स्थिती **बबन गोविंद राठोड, डॉ. एम.एस. साबळे**	47
22	भारतीय स्त्रियांच्या आर्थिक जीवनाचा अभ्यास **आश्विन हावा, डॉ.एल.एच.पाटील**	49
23	सावित्रीबाई फुले यांचे सामाजिक कार्य **सौ. स्वाती नागोराव कुलकर्णी**	51
24	महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण: एक आढावा **डॉ. योगेश पाटील गिरगावकर, डॉ. डी.बी. तांदुळजेकर**	53
25	भारतातील हुंडा समस्या : कारणे व परिणाम **एन.आर. हुरगुळे**	56
26	हुंडा समस्या : कारणे, परिणाम, उपाय **डॉ. एस. जी. चव्हाण**	58
27	हुंडा : कारणे, परिणाम आणि उपाय **एन. के. कानवटे**	60
28	हुंडा पध्दती : एक ज्वलंत सामाजिक समस्या **डॉ.शामल देशमुख**	62

Late Ramesh Warpudkar ACS College
Sonpeth
Pin-431516
Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
29	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ अंतर्गत ज्युदो मुली खेळाडुंच्या आक्रमकतेचा तुलनात्मक व टिकात्मक अभ्यास **डॉ. अभिजीत कलिचंद कंडेरे, डॉ. व्हि.एन.पाटील**	64
30	भारतीय स्त्री काल आणि आज **मुक्ता एन. बिरादार (आगलावे)**	66
31	राष्ट्रसंत तुकडोजींच्या साहित्यातील महिलोन्नती विषयक विचारधारा **केशव गोपीनाथराव सारंग**	68
32	भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तर असमतोल प्रमाण **डॉ. ए.पी. कुंटे**	70
33	कृषी, उद्योग व सेवा क्षेत्रातील भारतीय महिलांची भूमिका व आर्थिक विकास **एल.एम. कमलापुरे, डॉ.अमित रामलींग कवठाळे**	72
34	तेंडुलकरांच्या कमला नाटकातील स्त्री रुपे **डॉ. आशा सोपानराव गिरी**	74
35	स्त्री भ्रूण हत्या: एक अनैतिक कृत्य **एन. के. गिलबिले, डॉ. एस. आर. भुसारे**	76
36	स्त्री - पुरूष गुणोत्तरातील असमतोल : अर्थ, कारणे, उपाययोजना आणि सरकारची भूमिका **आनंद सर**	78
37	महिलांच्या बचत गटातील योगदान **लहू गोविंद राठोड**	80
38	भारतीय राज्यघटना निर्मितीत स्त्री सदस्यांचे योगदान **रेखा रामनाथ बने, डॉ. डी.आर. भागवत**	82
39	भारतीय स्त्रियांचा सामाजिक दर्जा : एक संकल्पना **कमल दिगांबर बर्चे**	84
40	जागतिकीकरण व भारतीय ग्रामीण महीला उद्योजक **जी. बी. हनवते, डॉ. बी. एस. पवार**	86
41	भारतीय संविधान: स्त्रीयांचा सहभाग **डॉ. जी.पी. भालेराव**	88
42	भारतीय स्त्री-पुरूष प्रमाण - एक चिंतन **डॉ. किशन सत्ताजी ब्राभुळगावकर**	90
43	स्त्री भ्रुणहत्या : कारणे, परिणाम व उपाय **प्रा. डॉ. बालाजी किशनराव शिंदे**	92

Late Ramesh Warpudkar ACS College
Sonpeth
Pin-431516
Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
44	स्त्री भ्रुणहत्या : एक सामाजिक समस्या **संगीता गोविंदराव घार**	95
45	लैंगिक असमानता भारताच्या मानव विकासापुढील गंभीर समस्या **डॉ.अशोक टिपरसे**	97
46	महिला आरक्षण व प्रतिनिधित्व : एक अभ्यास **डॉ. एस.यु. ढाले**	99
47	भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तरातील असमतोल **डॉ. राजश्री अप्पाराव जाधव**	101
48	स्त्री- पुरुष असंतुलन एक समस्या **प्रा. डॉ. बी. के. शिंदे**	103
49	प्रसारमाध्यमांतील स्त्रीचे रेखाटन:- वास्तव आणि प्रमाण **सुवर्णा उमाकांत टेंकाळे**	106
50	भारतीय स्त्री-पुरूष गुणोत्तरातील समस्येचे स्वरूप **सौ. रिता कदम (खोसे)**	108
51	मध्ययुगीन भारतातील एकमेव महिला राज्यकर्ती रजिया सुलताना (१२३६-१२४०) **प्रविण लक्ष्मणराव कदम**	110
52	भारतीय उद्योग क्षेत्रातील महिला उद्योजक **डॉ. ए.पी. कुंटे**	112
53	महिलांचा राजकारणातील सहभाग - एक समाजशास्त्रीय अध्ययन **आशा अर्जुनराव मडके**	114
54	स्थानिक स्वशासनातील महिलांचा सहभाग **डॉ. डी.एम. कदम**	116
55	महिलांचा सामाजिक व आर्थिक दर्जा **डॉ. मुक्ता सोमवंशी (गंगणे)**	118
56	महिलांची आर्थिक आणि सामाजिक स्थिती **भिमराव पां. उगले, डॉ. सुरेश ढाके**	120
57	भारतीय स्त्री - पुरुष गुणोत्तरातील असमतोल **मोहन व्यंकटराव बंडे**	122
58	स्त्री मुक्तीमध्ये शिक्षणाची भूमिका **डॉ. रामदास डी. मुक्टे**	124

Late Ramesh Warpudkar ACS College
Sonpeth
Pin-431516
Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

महिलांचा सामाजिक व आर्थिक दर्जा

डॉ. मुक्ता सोमवंशी (गंगणे)
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख,
कै.रमेश वरपुडकर महाविद्यालय,
सोनपेठ, जि.परभणी

55

स्त्री व पुरूष हे मानवी समाजजिवनाचे आधारभूत घटक आहेत. मानवी समाज जीवनाची उत्पत्ती ही स्त्री-पुरूषापासुन झाली आहे म्हणून स्त्री व पुरूषांस समाजरूपी जीवनरथाची `दोन चाके` असे संबोधले जाते. यावरून स्त्री व पुरूष यांचे समाजातील स्थान समान असायला हवे. परंतु जगातील बहुतांश देशातील सामाजिक जीवनाचा अभ्यास केला असता, स्त्रियांना दुय्यम स्थान दिल्याचे आढळून येते.

महिलांचा सामाजिक दर्जा :-

महिलांना प्राचीन काळापासून पुरूषांच्या तुलनेत दुय्यम स्थान देण्यात आले आहे. भारतीय व जागतिक स्तरावरील धर्मगुरू व विचारवंतांनी महिलांवर विचार व्यक्त करीत असतांना त्यांच्या स्वभावावर बोट ठेवण्याचा प्रयत्न केला. डॉ.रूबेक यांच्या मते, `अस्थिरता हा स्त्रीचा स्थायीभाव आहे ` तर प्रसिध्द मानसशास्त्रज्ञ फ्राईड म्हणतो की, स्त्री ही मुलतःच ईर्षा असूयेने पीडीत असल्यामुळे तिच्या जवळ न्यायबुध्दी कमी आहे.`[२] भारतीय तत्ववेत्यांनी स्त्रीयांबद्दल मत मांडले नाही. तसेच हिंदू धर्मात स्त्रीला शक्तीचे प्रतिक मानले आहे.

महिलांच्या मागासलेपणाविषयी जागतिक स्तरावरून चर्चेला सुरूवात झाली. राष्ट्राच्या विकासात महिलाचाही सहभाग असवा. राष्ट्राच्या विकासाचे मोजमाप करीत असतांना एकूण लोकसंख्येचा विचार होतो. प्रत्येक राष्ट्रात आर्धी संख्या ही महिलांची आहे. तेंव्हा त्याचाही सर्वांगीण विकास करणे हे प्रत्येक राष्ट्राचे कर्तव्य आहे. अशी विचारधारा आंतरराष्ट्रीय स्तरावरून निर्माण झाली. आंतरराष्ट्रीय जागतिक संघटनेने १९७५ हे वर्ष `महिला वर्ष` म्हणून घोषित केले तसेच १९७६ ते १९८५ हे दशक `महिला दशक` म्हणून साजरे करण्याचा निर्णय घेतला. जगातील सर्व राष्ट्रांना आपल्या देशातील स्त्री वर्गाचा विकास करण्याच्या दृष्टीने उपाययोजना करण्याच्या सूचना केल्या. त्यामुळे महिलांच्या अन्यायाला वाचा फोडण्याचा प्रयत्न झाला. तसेच जागतिक मानवी हक्क आयोगानेही महिलांच्या हक्काचे संरक्षण झाले पाहिजे. अशी भूमिका स्पष्ट केली.

विकासाच्या नवनवीन संधी आणि प्रशिक्षणाच्या विविध सोयी उपलब्ध झाल्यामुळे शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थीनींच्या संख्येत विस्मयकारक बदल दिसून येत आहेत, स्त्रियांच्या या शैक्षणिक प्रगतीमुळे त्यांचा दर्जा वाढून समाजाचे आधुनिकिकरण होण्यास व आर्थिक प्रगती वेगाने घडवून आणण्यास फार मदत होत आहे.`[३] अलिकडच्या काळात महिलांची स्थिती सुधारत आहे. त्यांच्या ब्रैाध्दिकत्तेचा फायदा वेगवेगळ्या क्षेत्रात करवून घेतला जात आहे. समाजकारण, राजकारण व अर्थकारणात महिलांनी आपला ठसा उमटवला आहे. `सर्व क्षेत्रात चमकणाऱ्या या स्त्रियांची सर्वत्र प्रशंसा होत असून त्यांना समाजात मानाचे स्थान प्राप्त झाले आहे. परिश्रम आणि

Late Ramesh Warpudkar ACS College Sonpeth Pin-431516 Ta.Sonpeth Dist.Parbhani

बुद्धिमत्ता या जोरावर त्यांनी प्रतिष्ठित पदे प्राप्त केली आहेत.

महिलांचा आर्थिक दर्जा :-

प्राचीन काळापासून महिलांनी कुटूंबाच्या पालन पोषणाची जबाबदारी यशस्वीपणे पार पाडली. आजच्या स्त्रियाही जबाबदारी पार पाडीत आहेत. कुटूंबातील बहुतांश कामे महिलाच करतात पण ती बहुतांश प्रमाणात घराच्या चार भिंतीच्या आतच असतात. ग्रामीण भागातील स्त्रिया घरकामाबरोबरच शेतीच्या कामातही पुरूषांच्या बरोबरीने कामे करतात. परंतु त्यांच्या नावे जमीन किंवा घर नसते.

`महाराष्ट्रात स्त्रियांच्या आर्थिक विकासाच्या उद्देशाने महिला आर्थिक विकास महामंडळाची स्थापना झ ाली. महाराष्ट्रात जवळपास दोन हजाराच्यावर संस्था स्त्रियांना रोजगार देण्यासाठी विविध उद्योग चालवितात. अशा प्रकारच्या संस्थांना आर्थिक साहाय्य देणे, मोठमोठ्या कारखान्याकडुन ऑर्डरी मिळवून देणे, व रोजगाराच्या अधिकाअधिक संधी उपलब्ध करून देणे, हा या संस्थेचा मूळ उद्देश आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळानंतर कार्यरत असणाऱ्या बहुतांश स्त्रियांच्या संस्था संकूचित वृत्तीने व मर्यादित क्षेत्रात काम करीत आहेत, असा आपला अनुभव आहे. या संस्थांनी पुढे होऊन आपल्या सभोवारच्या क्षेत्रात आर्थिकदृष्ट्या मागसलेल्या, जीवनाच्या मूलभूत गरजांना व सामाजिक सुखसोईनी वंचित असलेल्या स्त्रियांचे प्रश्न हाती घेतले पाहिजें`.[५]

`भारतातील बहुतांश महिला आजही घरकामात गुंतलेल्या आहेत. समाजात माणूस म्हणून जगायचे असले तर आर्थिक स्वावलंबन आवश्यक आहे. स्त्रियांच्या आर्थिक स्थितीबाबत मार्कय म्हणतो की, `उत्कृंतीच्या टप्प्यावरून पुढे सरकताना आणि रानटी अवस्थेतून सांस्कृतिक आवस्थेपर्यंत येतना उत्पादन साधने विकसित होत गेली. नंतर खाजगी मालमत्ता ही संकल्पना रूढ झाली आणि संपत्तीवरील इतर हक्क पुरूष वर्गाकडे गेले.[६]

निष्कर्ष :-

प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करून स्त्रियांनी समाजातील आपले स्थान निर्माण केले आहे. आज विविध क्षेत्रात बदलत्या समाज जीवनाचे पडसाद महिलांच्या जीवनमानावर होत असताना. त्यांतून त्यांची भूमिका, महत्वकांक्षा आणि दृष्टिकोन यामध्येही मोठा बदल होत आहे. भारतीय पुरूषप्रधान संस्कृतीत महिलांकडे, त्यांच्या अधिकाराकडे व्यक्तिस्वातंत्र्याकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन मात्र अजूनही संकूचितच आहे. महिलांचा दर्जा बदलला पाहिजे यासाठी उपाय सूचविणारे उपाययोजनांच्या अंमबजावणीसाठी लक्ष देणारे महिलांप्रमाणेच पुरूषही आहेतच, मात्र ही वैचारिकता समाजातील काही पुरूषांमध्येच असल्याचे आढळते.

संदर्भ सुची :-

१) डॉ.प्रकाश बोबडे :- भारतीय समाजरचना - पारंपारिक व आधुनिक मंगेश प्रकाशन, नागपूर २०१० पृ.क. १६५

२) उपरोक्त पृ. क्र .१६३

३) तारामुक्त :- तारा धर्माधिकारी लेख संग्रह - हरिवंश प्रकाशन, चंद्रपूर, २००९ पृ.क्र. ५६

४) उपरोक्त पृ. क्र . ५६

५) उपरोक्त पृ. क्र . ५७

PRINCIPAL
Late Ramesh Warpudkar (ACS)
College, Sonpeth Dist. Parbhani